

КЛАСТЕРИ ПІДПРИЄМСТВ: ВІРТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2019.1.11

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України вимагає обґрунтованого методологічного підходу до визначення дієвості та достовірності існування кластерів, їх прикладної цінності та віртуальності з метою подальших аспектів розвитку теоретичних засад управління підприємствами в умовах сучасних тенденцій розвитку національної економіки. *Метою дослідження* означено дослідження практики використання кластерів у сучасній українській реальності, виявлення її віртуальних складових, оцінювання ролі кластероутворень для розвитку теорії і практики управління економікою підприємств та їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки та підтриманні руху до європейського й світового співтовариства. *Об'єктом дослідження* виступає господарська діяльність підприємств різних галузей економіки України, котрі перебувають у пошуку нових напрямів інноваційного розвитку на основі створення різних видів кластерів. *Методологічною основою дослідження* стали способи і принципи наукового пізнання загальних та спеціальних методів і прийомів, що використані у процесі обґрунтування дієвості й прикладної цінності використання кластероутворень. У тому числі методи систематизації і узагальнення використані для аналізу існуючих підходів до створення кластерів у різних галузях діяльності підприємств; індукції та дедукції – для обґрунтування прикладної цінності кластероутворень; міждисциплінарної аналогії – для оцінювання віртуальності застосування та адаптування кластерів до умов функціонування сучасних підприємств. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що сучасні кластерні утворення в різних галузях національної економіки України мають більш віртуальне ніж практичне застосування, а значить - основною подальшого їх розвитку має стати законодавчо-нормативне їх визначення та використання у напрямі створення конкурентоздатної продукції. *Виклад основного матеріалу.* Доведено, що застосовувані методи кластеризації мають схожість з вірогідними методиками здійснення прогнозу, коли планується різновид допустимих станів економічних систем. Загальне вірогідне уявлення про розвиток самого кластеру не дає достовірної інформації про розвиток одиничних підприємств у ньому, тому поведінка кожного суб'єкту у таких кластерних об'єднаннях має ще більш випадковий характер, ніж сама вірогідна діяльність кластеру. Існує вірогідність того, що не кожний суб'єкт буде послідовно і рухатись за сценарієм, який запропонований у кластерному об'єднанні, а буде втілювати той, що відповідає його уявленням про благополуччя та потреби. У роботі розкрити механізми уявлення учасників кластеру про корисність, задоволеність систему цінностей, яку несе в собі створення різних кластерів. Запропоновані підходи до розгляду кластерних утворень мають *оригінальність та практичну значимість* і дозволяють спрямувати процеси створення кластерів на визначення сумісних цінностей й потреб для їх учасників та отримання суспільних економічних ефектів від цього. Проведене дослідження дозволило сформулювати *висновок*, що кластероутворення мають приховані потенціали, що не дозволяють ефективно розвивати економіку підприємств, а враховуючи віртуальні особливості сприйняття кластероутворень, слід звернути увагу на необхідність: створення законодавчо-нормативної бази щодо функціонування кластерів, наявність інструментів державної підтримки діяльності кластерів на регіональному та національному рівнях для створення конкурентоздатної продукції; створення сумісних цінностей й потреб у взаємовідносинах в середині кластерів та отримання об'єктивних прикладних ефектів щодо функціонування кластероутворень.

Ключові слова:

кластери підприємств, віртуальність, прикладна цінність, конкурентоздатна продукція.

CLUSTERS OF ENTERPRISES: VIRTUAL AND PRACTICE OF APPLICATION

Formulation of the problem. The modern stage the development of Ukraine economy is require the

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, завідувач кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Professor, Ph.D. in Economics, Head of Finances Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

reasonable methodological aspects to determination of effectiveness and authenticity the existence of clusters, its the applied value and virtual for the purpose of further aspects of development the theoretical principles of management enterprises in the conditions the modern progress of national economy trends. *A research purpose* is mark research of practice the using of clusters in modern Ukrainian reality, exposure of its virtual constituents, evaluation the role of clustering for development of theory practices the management of enterprises and its influence an economy on the competitiveness of national economy and maintenance of motion to the European and world society. As *an object of research* economic activity of enterprises the different industries comes forward economies of Ukraine, which are in the search of new directions of innovative development on the basis of creation of different types of clusters. *Methods and principles of scientific cognition* of general and special methods and receptions became methodological basis of research that the effective used in the process of ground and the applied value of the use of clustering. Including the methods of systematization and generalization? what are used for the analysis of the existent aspects of creation the clusters in different industries of activity of enterprises; inductions and deductions, what are use for the ground of the applied value of clustering; between disciplinary analogy, what are use for the evaluation the virtual of application and adaptation of clusters to the operating of modern enterprises conditions. Supposition became the basic *hypothesis of research*, that modern cluster educations in different industries of Ukraine national economy have more virtual than practical application, and - basic its further development its legislatively-normative determination and use must become in the direction of creation the competitive products. *The statement of basic materials*. It is well-proven that the applied methods of clustering have likeness with the reliable methods of realization of prognosis, when the variety of the possible states of the economic systems is planned. Common reliable idea about development does not give reliable information a cluster about development of single enterprises in it, that is why conduct each in such cluster associations more casual character, than reliable activity to the cluster, has yet a subject. There is authenticity of that not every subject will be consistently and to move on a scenario which is offered in a cluster association, but will incarnate that which answers its idea about prosperity and necessities. In-process of expose was wrote the mechanisms of presentation the participants of cluster about a utility, satisfaction system of values, which is carried in itself by creation of different clusters. Offered approach consideration about cluster society have *originality and practical meaningfulness* and allow to send processes creation of clusters on determination of compatible values and necessities for its participants and receipt of public economic effects from it. The conducted research allowed to formulate a *conclusion*, that clustering have the hidden potentials, that not allow effective develop the economy of enterprises, but take in attention the virtual features of perception the clustering, it follows to pay attention to necessity: creation of legislatively-normative base in relation to functioning of clusters, presence of instruments the state support of activity of clusters on regional and national levels for creation of competitive products; creation of compatible values and requirements in mutual relations in a middle clusters and receipt of the objective applied effects in relation to functioning of clustering.

Key words:

clusters of enterprises, virtual, applied value, competitive products.

КЛАСТЕРЫ ПРЕДПРИЯТИЙ: ВИРТУАЛЬНОСТЬ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ

Постановка проблемы. Современный этап развития экономики Украины требует обоснованного методологического подхода к определению реальности и достоверности существования кластеров, их прикладной ценности и виртуальности с целью дальнейших аспектов развития теоретических принципов управления предприятиями в условиях современных тенденций развития национальной экономики. *Целью статьи* является исследование практики использования кластеров в современной украинской реальности, выявление ее виртуальных составляющих, оценка роли кластерообразований для развития теории и практики управления экономикой предприятий, их влияния на конкурентоспособность национальной экономики и поддержки вхождения в европейское и мировое содружество. В качестве *объекта исследования* выступает хозяйственная деятельность предприятий разных отраслей экономики Украины, которые находятся в поиске новых направлений инновационного развития на основе создания разных видов кластеров. *Методологической основой исследования* стали способы и принципы научного познания, общие и специальные методы, приемы, которые использованы в процессе обоснования достоверности и прикладной ценности кластерообразований. В том числе методы систематизации и обобщения, которые использованы для анализа существующих подходов к созданию кластеров в разных отраслях деятельности предприятий; индукции и дедукции - для обоснования прикладной ценности кластерообразований; междисциплинарной аналогии - для оценки виртуальности применения и адаптации кластеров к условиям функционирования современ-

---

ных предприятий. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что современные кластерные образования в разных отраслях национальной экономики Украины имеют больше виртуальное, чем практическое приложение, а значит - основой дальнейшего развития должно стать их законодательно-нормативное определение и использование в направлении создания конкурентоспособной продукции. *Изложение основного материала.* Доказано, что применяемые методы кластеризации имеют сходство с действующими методиками осуществления прогнозов, когда планируются разновидности допустимых состояний экономических систем. Общее представление о самом кластере не дает достоверной информации о развитии единичных предприятий в нем. Поэтому поведение каждого субъекта в таких кластерных объединениях имеет случайный характер, чем сама реальная деятельность кластера. Дается предположение о том, что не каждый субъект будет последовательно двигаться в соответствии со сценарием, который предложен в кластерном объединении, а будет воплощать тот, который отвечает его представлениям о благополучии и потребностях. В работе раскрыты механизмы представления участников кластера о полезности, удовлетворенности системой ценностей, которую несет в себе создание разных кластеров. Предложенные подходы к рассмотрению кластерных образований имеют *оригинальность, практическую значимость* и позволяют направлять процессы создания кластеров на определение совместимых ценностей и потребностей для их участников и получение общественных экономических эффектов от этого. Проведенное исследование позволило сформулировать *вывод*, что кластерообразования имеют скрытые потенциалы, что не позволяют эффективно развивать экономику предприятий, а учитывая виртуальные особенности восприятия кластерообразований, следует обратить внимание на необходимость: создания законодательно-нормативной базы функционирования кластеров, наличие инструментов государственной поддержки деятельности кластеров на региональном и национальном уровнях для создания конкурентоспособной продукции; создания совместимых ценностей и потребностей во взаимоотношениях в середине кластеров и получение объективных прикладных эффектов от функционирования кластерообразований.

Ключевые слова:

кластеры предприятий, виртуальность, прикладная ценность, конкурентоспособная продукция.

Постановка проблеми. Функціонування кластерів у регіонах у більшості країн стає основою розвитку продуктивних сил і економічних відносин. Проте навіть самі автори існуючих теорій кластеризації [1, с. 2, 16, 18; 2, с. 171–210] доводять не стільки практичну цінність кластеризації, скільки пізнавальний, віртуальний аспект його сприйняття, який не можливо побудувати реально, а тільки шляхом проведення експериментів та формування віртуальних моделей на кшталт інноваційних [3, с. 7], екосистем [1, с. 18; 2, с. 140 - 153] енергетичних [4, с. 12] та туристичних [5] об'єднань. Якщо з реальністю існування об'єднань можна погодитись, то от про існування кластерів у практичній діяльності можна мати уявлення тільки віртуально. Тому виникає потреба обґрунтовувати дієвість і достовірність існування кластерів, їх прикладну цінність та сприйняття їх віртуальності з метою подальших аспектів розвитку теоретичних засад управління підприємствами в умовах сучасних тенденцій розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наведені дослідження і публікації стосовно кластероутворень в системі розвитку регіонів [4], координації розвитку регіональних кластерів підприємств [1, 2] та розвитку регіональних ринків України на засадах кластеризації [3, 5] доводять необхідність емпіричного доказу віртуальності запропонованих кластеризацій та розробці методичних підходів і прикладних аспектів щодо реалізації цієї наукової проблеми в умовах існування нової організаційної форми як віртуальна організація [6, 7, 8].

Проте, незважаючи на публікації та дослідження з цієї проблематики, поки що детально не висвітлені особливості формування віртуальних кластерних утворень у реаліях сучасної економіки. Актуальність досліджуваної проблематики в Україні пов'язана з труднощами, які полягають у відсутності інформації щодо реальному розвитку кластерів. Навіть та інформація, що пропагується наразі у наукових виданнях із зарубіжного досвіду використання кластерів, подається не з точки зору прикладного емпіричного дослідження

[9], а тільки підкреслює значимість, інноваційність та доцільність використання існуючої класифікації кластерів для глобального економічного середовища.

Тому **метою статті** є дослідження практики використання кластерів у сучасній українській реальності, виявлення її віртуальних складових та оцінювання значення кластероутворень для розвитку теорій і практики управління економікою підприємств та їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки у її русі до європейського й світового співпростору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосовувані методи кластеризації доводять їх схожість з вірогідними методами здійснення прогнозу, коли планується різновид допустимих станів економічних систем. А на цій основі вибудовується якась прогностична модель. Проте за таким підходом існують необхідність приймати за очевидне деякі парадокси, як [10, с. 353]: 1) статистичну достовірність прогнозів, що підтверджує той факт, що коли дуже часто використовувати прогноз, то беззаперечно якась його частина може бути виправдана, незалежно від глибини його обґрунтованості. Проте це не може підтверджувати його корисність; 2) поглибленого трактування прогностичних формулювань, що пояснює той випадок, коли не досить ясно те, що очікується, а тим більше не досить є зрозумілим те, що отримується; 3) одиницності, коли приймається одне єдине рішення на основі вірогідного прогнозу; 4) неможливості довготерміновості, керуючись тим, що прогнози приймають окремі індивіди чи група осіб, що керуються своїми емоціями та страстями.

Звідси виникає питання щодо доцільності та виправданості використання вірогідних станів економіки підприємств в процесі кластеризації та у якості припустимих напрямів розвитку. Відповісти на це питання неможливо однозначно. Тобто можна говорити про існуванні декілька допустимих станів економіки підприємства під впливом створення різних видів кластерів. А значить, спираючись на різні концепції розвитку кластерів можна мати деякі моделі поведінки та розвитку економіки підприємства. Проте загальне

вірогідне уявлення про розвиток самого кластеру не дає достовірної інформації про розвиток одиничних підприємств у ньому, бо кожен економічний суб'єкт тяжіє до вибору таких альтернативних рішень, що за прогнозами мають більш вірогідний характер. Тому поведінка кожного суб'єкту у таких кластерних об'єднаннях має ще більш випадковий характер, ніж сама вірогідна діяльність кластеру. Тому передбачити можливість успіху чи доводити ефективність спільної роботи підприємств у такому кластері – досить проблематично, бо передбачає достатню нескоординованість, неузгодженість дій кожного суб'єкту, який керується своїми особистими інтересами та очікуваннями. І якщо стратегічну координацію розвитку підприємств у рамках кластерів хоч якось можна спрогнозувати, то от тактичну – буде робити не коректно, виходячи з того, що кожний суб'єкт за такою організацією є вільним у своїх діях, хоча і рухається у рамках встановлених обмежень [2, с. 92–120] та можливого передбачення на майбутнє, проте це можуть бути і протирічними тенденціями, що викликані сію хвилини умовами, які кожен день оновлюються, особливо за умов розвитку сучасної економіки України та тими державними стратегічними курсами, що реалізуються наразі.

Тому від вірогідності кластеризації підприємств слід переходити до парадоксів їх популярності й розвитку. І тут можна звернутися до позицій О. Л. Вугальтера [10, с. 353], а саме, що парадокс запровадження кластерів як раз зводиться до визначення того факту, що:

1. Якщо досить часто обґрунтовувати і досліджувати кластеризацію, то якась частина досліджені може бути виправдана, проте це не підтверджує їх корисність.

2. Поверхневе і узагальнене трактування кластерів, прогнозування їх створення та розвитку не дає точного уявлення про те, що буде отримано в процесі кластеризації. Тому не має сенсу вимагати від кластеризації економічного ефекту від участі кожного суб'єкту, чого немає і не може бути ні в одній із заявлених праць [1, 2, 3, 4]. Хоча в деяких працях і йде мова про наявність та необхідність соціального та інших видів ефектів [5, с.

64–66], проте подалі не виникає ніякої згадки яким чином він може розраховуватись. А це означає що:

3. Парадокс стає єдиним прийнятним рішенням на основі подібних вірогідних утворень.

4. Кожен суб'єкт у такому об'єднанні може вибирати тільки довготермінові прогнози для вибору своєї тактичної поведінки, за якою реалізуються усі його інтереси. До речі, до цих суб'єктів кластероутворення відносяться [11]: 1) держава, що має забезпечувати стабільне економічне зростання та вважену інтеграцію соціально-економічної системи; 2) регіон, в рамках якого формується конкурентоспроможна регіональна соціально-економічна система з метою залучення інвестицій, притоку робочої сили та забезпечення благополуччя населення; 3) підприємство, у діяльності якого можуть виникати синергетичні ефекти за рахунок галузевої, регіональної та здійснення горизонтальної та вертикальної кластеризації, які можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки; 4) людина, котра є працівником, і учасником процесу кластеризації, забезпечує реалізацію міждисциплінарних компетентностей, можливість створення різних кар'єрних траєкторій в середині кластеру та збільшує конкурентоспроможність ринку праці.

5. Якщо існує тільки один варіант прогнозу у вигляді кластерного об'єднання підприємств і стратегій його розвитку, то існує вірогідність того, що не кожний суб'єкт буде послідовно її втілювати. Він переважно буде рухатись за своїм сценарієм, що відповідає його уявленням про благополуччя та потреби.

І тут запускаються зовсім інші механізми уявлення учасників кластеру про корисність і задоволеність від участі у ньому. Слід також говорити і про систему цінностей, яку несе в собі створення різних кластерів. Не секрет, що більшість кластерів створюються не стільки з метою реальної корисності, скільки для популяризації самого процесу [11, с. 66] і його віртуальної ефективності та корисності. А це означає, що слід шукати відповіді на поставлені питання через розкриття споживчих цінностей та задоволеності від участі у таких кластероутвореннях. Проте питання

про систему споживчих цінностей – одне із найскладніших в економічній теорії. Ще нікому не вдавалось надати достатньо точно і зрозуміле визначення «потреб» [10, с. 177], бо вони витікають із складної природи сприйняття їх окремим індивідумом та суспільством. Більш того, центральний елемент визначення цього терміну - є визнання найбільш загальних «людських потреб», що знаходиться на перетинанні різних галузей знань і сприйняття їх через відчуття, свідомість, фізіологічний стан, соціальні орієнтири, поведінку людини і таке інше. Проте, не зважаючи на певну складність, згідно «теорії корисності», яку ввів Д. Бентам ще у 19 сторіччі, існує її визначення як задоволення, що отримують люди від споживання товарів і послуг. Звідси постає необхідність визначати цінність самого предмету споживання. А якщо слідувати визначенню «цінності предмету» за Ж.-Б. Сеєм (ще одним класиком політекономії 19 сторіччя [12]), то до поки вона не встановлена, то вона є довільною і невизначеною. Тобто власник будь-якого предмету може визначати її цінність як завгодно високою (що саме й роблять ідеологи кластероутворень), але від цього ніхто більш «багатим» не стане і не отримає певної корисності від цього. Тому, безумовно, можна визнавати за певним предметом якусь цінність лише по відношенню до його застосування (практичної цінності), шляхом зіставлення з [10, с. 177–178]: 1) часткою витраченої на його виробництво праці; 2) тривалістю часу, впродовж якого людина може прожити без цього предмету; 3) доступністю предмету (як достатньо швидко й легко можна отримати цей предмет); 4) можливістю розпоряджатися цим предметом таким чином, що дійсно застосувати його для задоволення певних потреб.

Окрім того, задоволеність має дві сторони: раціональну та ірраціональну [13]. Якщо раціональна задоволеність має певний зв'язок із знаннями, а саме передбачає встановлення більш-менш науково обґрунтованих вимог до споживання та його структури [10, с. 179], то от ірраціональна – пов'язана із бажаним, але не завжди обґрунтованим вибором та пропозицією. І саме ірраціональність слід вибирати мірилом кластероутворень, які не

можуть бути пронормовані, а значить не можливо означити їх абсолютні межі та оцінити реальну потребу щодо їх створення.

Оцінюючи потреби, та їх задоволеність слід говорити і про часткову задоволеність відносно до ситуації, яка наразі розповсюджена, та про сукупну, що вимірюється різними часовими періодами. Тоді маємо справу із взаємозалежною корисністю, яка може визначатися таким чином [10, с. 181]:

а) взаємозамінна корисність, коли будь-яка корисність певного продукту може підмінятися іншою або використовуватися одночасно;

б) додаткова, що підкреслює той факт, що споживач не може обійтись без товарів, а значить корисність кожного – важлива для споживача;

в) еквівалентна, тобто корисності, що доповнюють одна одну. Особливо це працює коли кожен окремий товар не має ніякої вигоди, проте вони мають зовсім іншу вигоду, коли об'єднуються;

г) альтернативна корисність або взаємовиключна, що потребує навіть спеціальної освіти, щоб довести неможливість одночасно мати корисність від одних і ті ж самих подібних пропозицій;

д) імпліцитна корисність або проблемо пов'язана, що передбачає наявність однієї корисності за умови існування іншої;

е) взаємно байдужа або самостійно цінна корисність, що завжди має свою особисту цінність і певну групу прихильників.

Виходячи із означених якостей корисності можна впливати на співвідношення корисності і регулювати привалювання однією над іншою для формування лояльності суспільства та сприйняття нових технологій розвитку економіки підприємств, регіонів та національної економіки саме на шляху кластерних утворень.

Українське законодавство сьогодні не дає відповіді на питання «що таке кластер», не зважаючи на активне використання цього поняття. Відсутнє чітке та однозначне визначення поняття «кластер» і в міжнародній практиці. Проте розділ 1, глави 7 (ст. 63, 70), 9 (ст. 80) і 12 (ст. 120) Господарського кодексу України [14] передбачають різні організа-

ційно-правові форми об'єднань підприємств такі як: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців, тощо). Безумовно, можна порівнювати ці форми об'єднань підприємств з кластером та вважати, що кластер може існувати в одній з таких організаційно-правових форм або бути окремою формою об'єднання підприємств. Проте існує думка серед фахівців – юристів, що потрібно створювати певну нормативну базу для кластерних утворень, бо кластери [15]: 1) не визначають спеціальних органів управління (на відміну від корпорацій та концернів); 2) мають постійний характер діяльності (на відміну від консорціумів); 3) створюються не лише з метою постійної координації господарської діяльності підприємств (на відміну від асоціацій); 4) тісно взаємодіють із навчальними закладами, органами місцевого самоврядування тощо та можуть отримувати підтримку від держави або місцевих органів влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наразі кластероутворення демонструють прихований потенціал у сфері ефективного розвитку економіки підприємств. Тому доцільність вивчення світового досвіду діяльності кластерів і впровадження його в економіку України та її підприємств – не викликає сумніву. Проте, враховуючи віртуальні особливості сприйняття кластероутворень, слід звернути увагу і зробити акцент на необхідності: 1) створення законодавчо-нормативної бази щодо функціонування кластерів та їх віртуального існування; 2) механізмів та інструментів державної підтримки діяльності кластерів на регіональному та національному рівнях, виходячи з вимог створення конкурентоздатної продукції; 3) забезпечення готовності персоналу й інфраструктури підприємств до нового рівня інформаційно-комунікаційних відносин в умовах створення сумісності щодо цінностей й потреб у взаємовідносинах в середині кластерів; 4) отримання об'єктивних прикладних ефектів щодо функціонування кластероутворень.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку прикладних методик вимі-

рювання сумісних ефектів від участі у кластерних утвореннях та оцінювання вимог і потреб сучасних підприємств щодо входження у подібні об'єднання.

Література

1. *Галгаш Р. А.* Стратегічна координація розвитку регіональних кластерів підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) і спец. 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Р.А. Галгаш. – Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2018. – 41 с.

2. *Галгаш Р. А.* Регіональні кластери підприємств: розвиток та стратегічна координація: монографія / Р.А. Галгаш. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – 344 с.

3. *Андреева К. А.* Процеси кластероутворення в системі інноваційного розвитку регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / К.В. Андреева. – Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. – 20 с.

4. *Гулак Д. В.* Розвиток електроенергетичного ринку України на засадах регіональної кластеризації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Д. В. Гулак. – Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. – 19 с.

5. *Бакурова А. В.* Кластери як метод стимулювання попиту на туристичні послуги в умовах кризи / А. В. Бакурова, А. В. Діденко, О. Ю. Попова // Модернізація та структурна трансформація соціально-економічної системи України: комунальна компонента організації обслуговування промислового підприємства: монографія / за заг. ред. О.В. Покатаєвої, Г.Ю. Кучерової. – Запоріжжя: КПУ, 2015. – С. 63–82.

6. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

7. *Найпак Д. В.* Методичні основи формування віртуальних підприємств / Д. В.

Найпак // Комунальне господарство міст. Вип. 117, 2014. – С. 68–71.

8. *Гощинський А.* Віртуальні кластери як об'єкти інтегрованого маркетингового управління / А. Гощинський // Маркетинг в Україні. – 2009. – №2. – С. 47 – 50.

9. *Ринейська Л. С.* Кластери у сучасній глобальній економіці / Л.С. Ринейська // Ефективна економіка. – №5, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

10. *Вугальтер А. Л.* Фундаментальная экономия. Динамика / А. Л. Вугальтер. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 371 с.

11. *Дмитриев Ю.* Кластерный подход в обеспечении субъектов социально-экономической деятельности / Ю. Дмитриев, А. Берг // Современная конкуренция. – 2012. – №5. – С. 40–42.

12. *Сей Ж-Б.* Трактат по политической экономии / Ж-Б. Сей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://eklit.agava.ru,2004\(1803\)](http://eklit.agava.ru,2004(1803)).

13. *Калінеску Т. В.* Раціональність та ірраціональність реформ в оподаткуванні / Т.В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2011. – №1. – С. 35 – 38.

14. Господарський Кодекс України у редакції від 07.02.2019 на підставі закону №2473-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)

15. *Терсіна О.* Кластерна революція в Україні. Кластер як форма об'єднання підприємств та особливості його створення і розвитку в Україні / О. Терсіна // Юридична Газета online. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com>

Reference

1. *Galgash R.A.* (2018). Strategic coordination of development of the regional clusters of enterprises: Manuscript of doctor's degree for specialty 08.00.04 – Enterprise Economics and management (by forms of economics activities) and specialty 08.00.05 – Development of Productive Force and Regional Economics. Severodoneck: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 41.

2. *Galgash, R.A.* (2017). Regional clusters of enterprises: development and strategic coordination. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 344 c.

3. *Andreeva, K.A.* (2017). Cluster formation in the system of innovative development of the region: Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.05 – Development of Productive Force and Regional Economics. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

4. *Gulak, D.* (2017). Development of Electric Power in Terms of Regional Clustering: Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.05. – Development of Productive Force and Regional Economics. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 19.

5. *Bakurova, A.V. & Didenko, A.V. & Popova, O.Y.* (2015). Clusters as method of stimulation of demand on tourist services in the conditions of crisis. In of a book: Modernization and structural transformation of the socio-economic system of Ukraine: communal component of organization of maintenance the industrial enterprise. By editors O.V. Pokataeva, G.Y. Kucherova. – Zaporizhzhia: CPU, 63 – 82.

6. *Kastels, M.* (2000). Informative epoch: economy, society and culture. Moscow: SC HSE, 608.

7. *Naipak, D.* (2014). Methodological Basis of the Virtual Enterprises Formation. Communal economy of cities. Vol. 117, 68–71.

8. *Gostshynskyi, A.* (2009). Virtual clusters as objects of computer-integrated marketing management. Marketing in Ukraine. 2, 47 – 50.

9. *Ryneyskaya, L.S.* (2016). The Clusters in the Modern Global Economy. Effective Economy, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>

10. *Vugalter, A.L.* (2007). Fundamental economy. Dynamics. Moscow: CAC Published House “Economy”, 371.

11. *Dmytriev, Y.* (2012). Cluster approach to providing of subjects the socio-economic activity. Modern competition, 5, 4 –42.

12. *Sei, J-B.* (2004). *Treatise on a political economy.* Retrieved from: [http://eklit.agava.ru,2004\(1803\)](http://eklit.agava.ru,2004(1803)).

13. *Calinescu, T* (2011). Rationality and irrationality of reforms are in taxation. Time Description of Economic Reforms, 1, 35–38.

14. Economic Codex of Ukraine (in a release from 07.02.2019 on the basis of law №2473 – VIII). Retrieved from: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)

15. *Tersina, O.* (2016) Cluster revolution in Ukraine. A cluster as form of association of enterprises and feature of its creation and development in Ukraine. Legal Newspaper online. Retrieved from: <http://yur-gazeta.com>

Стаття надійшла до редакції : 05.02.2019 р.

Стаття прийнята до друку: 29.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Кластери підприємств: віртуальність та практика застосування / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2019. – № 1 (33). – С. 82 –89 .
